

Anna Krochmal

(Warszawa)

**KORESPONDENCJA UNICKIEGO BISKUPA
PRZEMYSKIEGO ATANAZEGO SZEPTYCKIEGO
Z KRÓLEM STANISŁAWEM AUGUSTEM.
PRZYSZYNEK DO RELACJI UNICKO-PRAWOSŁAWNYCH
W DRUGIEJ POŁOWIE XVIII W.**

Słowa kluczowe: Kościół unicki w XVIII w., biskup unicki Atanazy Szeptycki, Stanisław August Poniatowski, relacje prawosławno-unickie

Keywords: Uniate Church in the 18th century, Uniate Bishop Athanasius Szeptycki, Stanisław August Poniatowski, Orthodox-Uniate Relations

Postaci króla Stanisława Augusta i jego rządów poświęcono niejedno opracowanie historyczne. W dotychczasowej literaturze przedmiotu rzadko jednak zwracano uwagę na postawę króla wobec Kościoła wschodniego, który funkcjonował w XVIII stuleciu podzielony na prawosławnych i unitów. Podział ten, dokonany w wyniku Unii Brzeskiej zawartej w 1596 r., rozpoczął kilkunastowieczny okres trudnych relacji między nowo powstałym wówczas Kościołem unickim a istniejącym w granicach państwa polskiego od średniowiecza Kościołem prawosławnym. Konsekwencje historycznej decyzji części biskupów prawosławnych w Rzeczypospolitej o zawarciu unii kościelnej i uznaniu zwierzchności Stolicy Apostolskiej były odczuwalne przez kolejne stulecia.

Po okresie zmagania unicko-prawosławnych w XVII w., w tym konfliktów zbrojnych oraz zacieklej dyskusji polemicznych, Kościół unicki od początku XVIII stulecia zaczął zyskiwać przewagę organizacyjną nad wyznawcami prawosławia w Rzeczypospolitej. Wyrazem tego było m.in. przystąpienie do unii na przełomie XVII i XVIII stulecia wahających się wcześniej trzech eparchii. Die-

cezja przemyska dokonała tego za rządów biskupa Innocentego Winnickiego w latach 1691–1693¹, lwowska – za biskupa Józefa Szumlańskiego w 1700 r.², łucka natomiast – pod rządami biskupa Dionizego Żabokrzyckiego w 1702 r.³ W 1709 r. do unii przystąpiła stauropigia lwowska⁴, jako ostatnia zaś – metropolitalna diecezja kijowska w 1715 r.⁵ Po tych decyzjach obszar zajmowany przez osiem diecezji unickich obejmował około 500 tys. km², a liczba wiernych wynosiła ponad 4,5 mln osób, co stanowiło niemal 40% ludności Rzeczypospolitej⁶. Przy prawosławiu pozostała w niej tylko jedna diecezja – biskupstwo mohylewskie, zwane też białoruskim. Zostało ono oficjalnie reaktywowane w 1720 r. pod naciskiem cara rosyjskiego Piotra I i obejmowało ok. 400 parafii zamieszkiwanych przez ok. 400 tys. wiernych⁷.

Kolejnym krokiem w kierunku umocnienia pozycji Kościoła unickiego w Rzeczypospolitej było zwołanie synodu prowincjonalnego w Zamościu w 1720 r. Doszło na nim do uporządkowania struktur organizacyjnych w powiększonej terytorialnie unickiej metropolii kijowskiej oraz zreformowania życia religijnego, w tym kwestii liturgicznych. Niektóre zmiany prowadziły do upodobnienia Kościoła unickiego do organizacji i zasad działania Kościoła rzymskokatolickiego⁸. Ustalenia synodu dały nowy impuls do rozwoju unii

¹ E. Piwowar, *Prawosławna diecezja przemyska w XVII wieku*, „Rocznik Historyczno-Archiwalny”, 5(1988), s. 49–63; też, *Pierwszy synod unicki eparchii przemyskiej (1693)*, w: *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 1: *Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu etnicznym*, red. S. Stępień, Przemyśl 1990, s. 157–166; S. Nabywaniec, *Diecezja przemyska obrządku wschodniego w okresie sporów prawosławno-unickich*, w: *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 3: *Studia z dziejów grekokatolickiej diecezji przemyskiej*, red. S. Stępień, Przemyśl 1996, s. 39–50; J. Krochmal, *Duchowieństwo unickie eparchii przemysko-samborskiej w latach 1596–1609*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, 20(2013), s. 135–167; tenże, *Unia kościelna w eparchii przemyskiej w latach 1596–1679*, „Premisla Christiana”, 7(1997), s. 75–102.

² M. Andrusiak, *Józef Szumlański, pierwszy unicki biskup lwowski (1667–1708)*, Lwów 1935; І. Сковчи́яс, *Галицька (Львівська) єпархія XII-XVIII ст. Організаційна структура та правовий статус*, Львів 2010, s. 273–313.

³ E. Likowski, *Dzieje Kościoła unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku uważane głównie ze względu na przyczyny jego upadku*, wyd. 2, Warszawa 1906, s. 1.

⁴ B. Kumor, *Historia Kościoła*, cz. 6: *Czasy nowożytnie. Kościół w okresie absolutyzmu i oświecenia*, Lublin 1985, s. 124.

⁵ A. Gil, I. Skoczylas, *Kościół wschodnie w państwie polsko-litewskim w procesie przemian i adaptacji. Metropolia kijowska w latach 1458–1795*, Lublin–Lwów 2014, s. 336.

⁶ Na temat struktur organizacyjnych i liczby wiernych Kościoła unickiego zob. W. Kołbuk, *Kościół wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku*, Lublin 2008, s. 119, 122; B. Szady, *Geografia struktur religijnych i wyznaniowych w Koronie w II połowie XVIII wieku*, Lublin 2010, s. 183–250. Na temat liczby ludności w Rzeczypospolitej przed 1772 r. zob. C. Kukło, *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa 2009, s. 213.

⁷ A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w dziejach dawnej Rzeczypospolitej*, Białystok 2001, s. 234–242; A. Deruga, *Piotr Wielki a unia i unia kościelna 1700–1711*, Wilno 1936.

⁸ Zezwolono m.in. na używanie organów i dzwonków w czasie liturgii, wprowadzono boczne ołtarze do cerkwi unickich, przyjęto niektóre formy pobożności znane dotychczas w Kościele

i wywarły znaczący wpływ na dalszy rozwój życia religijnego i kulturalnego społeczności ruskiej w Rzeczypospolitej. Przeprowadzone na nim reformy były początkiem zbliżenia do Kościoła łacińskiego, a jednocześnie spowodowały odejście od wielu praktyk znanych dotychczas w obrządku wschodnim⁹. Pomimo tych zmian i wzmocnienia pozycji unii w społeczności ruskiej Kościół unicki był nadal traktowany nierównoprawnie z Kościołem rzymskokatolickim (dopiero w czasie Sejmu Wielkiego podjęto kwestię zasiadania metropolity i biskupów unickich w senacie), a przez znaczną część szlachty był postrzegany jako „wyznanie chłopskie”. Wielu synów szlacheckich oddawano natomiast do uchodzącego za elitę w Kościele wschodnim i zreformowanego w latach 40. XVIII w. zakonu bazylianów¹⁰.

Na początek panowania króla Stanisława Augusta przypada spór z Kościołem wschodnim o podjętą na sejmie konwokacyjnym w 1764 r. uchwałę *O popowiczach*. Według nowego przepisu prawa synowie kapłanów greckokatolickich i prawosławnych, o ile nie zamierzali wstąpić w związek małżeński lub rozpocząć nauki w rzemiośle, po ukończeniu 15. roku życia mieli być traktowani jako poddani szlachty. Zmiana ta, podyktowana względami społecznymi i gospodarczymi, wywołała wielkie wzburzenie i protesty biskupów Kościoła wschodniego, gdyż godziła w dotychczasową tradycję oraz stan prawny uznający synów kapłanów ruskich za ludzi wolnych¹¹. Ze sprzeciwem biskupów ruskich solidaryzował się nuncjusz papieski Eugeniusz Visconti (1760–1766), jednak król nie zmienił decyzji w tej sprawie, mimo że w *Pactach conventach* zaprzysiężonych 15 września 1764 r. Stanisław August zobowiązywał się do

rzymskokatolickim, jak godzinki, czy różaniec. Upodobniono też zakres kompetencji dziekanów w dekanatach unickich do ich odpowiedników w strukturze Kościoła rzymskokatolickiego. Szczegółowo na temat synodu i jego postanowień zob. *Synod Prowincjalny Ruski w Mieście Zamojskim Roku 1720. Odprawiony a w R. 1724 [...] Łacińskim Językiem w Rzymie z Druku wydany [...]*, Wilno 1785; Г. Хрустевич, *История Замойского собора (1720 года)*, Вильно 1880; J. Bilanycz, *Synodus Zamostiana an. 1720: eius celebratio, approbatio et monumentum*, „Analecta OSBM”, sec. 1, vol. 11, Romae 1960, s. 77–83; Ю. Федорів, *Замойський Синод 1720 р.*, Рим 1972; D. Ciołka, *Synod zamojski z 1720 r. i jego postanowienia*, „Elpis”, 2(2006), s. 9–39; tenże, *Latynizacja Kościoła unickiego w Rzeczypospolitej po synodzie zamojskim*, Białystok 2014; M. Stasiak, *Wpływy łacińskie w statutach prowincjalnego synodu Zamojskiego (1720)*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 22(1975), z. 5.

⁹ R. Butterwick, *Polska rewolucja a Kościół katolicki 1788–1792*, Kraków 2012, s. 154–155.

¹⁰ D. Wereda, *Bazylianie w unickiej diecezji brzeskiej w XVIII wieku*, „Szkice Podlaskie”, 8(2000), s. 221; J. Kania, *Unickie seminarium diecezjalne w Chełmie w latach 1759–1833*, Lublin 1993, s. 59. Na temat przebiegu reformy i jej wyników zob. B. Lorens, *Bazylianie w prowincji koronnej w latach 1743–1780*, Rzeszów 2014; Ю. Стецки, *Василіанські монастирі перемиської єпархії (кінець XVII–XVIII ст.)*. Монографія, Дрогобич 2014; tenże, *Василіанське чернецтво перемиської єпархії – друга половина XVIII ст.* Словник біограм, Дрогобич 2015.

¹¹ Takie gwarancje wynikały z postanowień Unii Brzeskiej, deklaracji Stolicy Apostolskiej z 1624 r., jak też przywilejów królewskich z okresu zawierania unii.

równej troski o Kościół unicki i łaciński. Drugą istotną dla Kościoła unickiego sprawą podjętą za jego panowania było przyznanie hierarchom Kościoła wschodniego miejsc w senacie¹². Już w 1764 r. biskupi unicy wystąpili do króla z protestem dotyczącym nieprzestrzegania w Rzeczypospolitej ich praw i domagali się respektowania zawartych umów¹³. Sprawa ta została rozwiązana dopiero w czasie obrad Sejmu Czteroletniego. Przyjęto wówczas uchwałę, na podstawie której metropolita unicki został dopuszczony do zasiadania w senacie i przyznano mu miejsce po biskupach łacińskich¹⁴. Jako pierwszy z prawa tego skorzystał metropolita Teodozy Rostocki, po złożeniu królowi przysięgi senatorskiej w dniu 9 września 1790 r.

Kwestią, która nabrała szczególnej wagi za rządów Stanisława Augusta, stały się relacje unicko-prawosławne w kontekście nowej sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej. Prawosławni coraz częściej byli postrzegani jako narzędzie realizacji przez kolejnych carów polityki rosyjskiej¹⁵. Od rządów w Rosji Piotra I prawosławni w Rzeczypospolitej zaczęli w sposób realny uzyskiwać opiekę z zewnątrz¹⁶. Kwestia politycznego wsparcia dla prawosławia uwidoczniła się w całej pełni za rządów carycy Katarzyny II. Szczególnym zagrożeniem stała się wówczas działalność biskupa mohylewskiego Jerzego Konisskiego, którego określano jako osobę „całkowicie oddaną interesom Rosji”¹⁷. W końcu 1763 r. Koniski wystosował do carowej skargę, w której dowodził, że prawosławni w Rzeczypospolitej doznają nieustającego prześladowania, i domagał się opieki nad nimi ze strony Rosji. Skarga ta zbiegła się z doniesieniem prawosławnego metropolity kijowskiego na temat akcji prowadzonej na Ukrainie przez Joachima Potockiego, starostę trembowelskiego, która miała polegać na odbieraniu cerkwi

¹² S. Nabywaniec, *Unicka archidiecezja kijowska w okresie rządów arcybiskupa metropolity Felicjana Filipa Wołodkowicza 1772–1778*, Rzeszów 1998, s. 112; J. Pełesz, *Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*, t. 2, Wien 1880, s. 501–502.

¹³ M. Harasiewicz, *Annales Ecclesiae Ruthenae, gratiam et communionem cum s. Sede Roma habentis ritumque Graeco-Slavium observantos cum singulari respectu ad dioeceses ruthenas Leopoliensem, Premisliensem et Chelmensem*, Leopoli 1862, s. 498; S. Nabywaniec, *Unicka archidiecezja kijowska...*, s. 113.

¹⁴ T. Śliwa, *Kościół greckokatolicki w Rzeczypospolitej (1764–1795)*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. 1, cz. 1: 1764–1918, Poznań–Warszawa 1979, s. 107; S. Litak, *Od reformacji do oświecenia. Kościół katolicki w Polsce nowożytnej*, Lublin 1994, s. 158.

¹⁵ A. Gil, I. Skoczylas, *Kościół wschodnie...*, s. 382.

¹⁶ Uwidoczniło się to poprzez powołanie dla nich odrębnego biskupstwa pod wyraźnym naciskiem cara wywieranym na króla Augusta II Mocnego. Próby mieszania się w wewnętrzne sprawy Rzeczypospolitej pod pretekstem ochrony praw prawosławnych były stosowane przez Rosję już od połowy XVII w.

¹⁷ A. Mironowicz, *Kościół Prawosławny w dziejach dawnej Rzeczypospolitej*, Białystok 2001, s. 246.

prawosławnym i przekazywaniu ich unitom¹⁸. Zarzuty te dały rosyjskiej carycy pretekst do ponownego wmieszania się w wewnętrzne kwestie Rzeczypospolitej. Strona rosyjska podjęła współdziałanie z poselstwem pruskim, a poseł rosyjski w Warszawie Nikołaj Repnin otrzymał od Katarzyny II polecenie rozpoczęcia układów z nowo wybranym królem polskim i jego stronnictwem w celu uzyskania równouprawnienia dla prawosławnych¹⁹.

Narastający konflikt w relacjach unicko-prawosławnych miał stać się przedmiotem obrad nowego synodu Kościoła unickiego. Postulat jego zwołania pojawił się już za metropolity Floriana Hrebnickiego w 1761 r., jednak śmierć hierarchy przerwała przygotowania do synodu. Podjął je na nowo jego następca, Felician Filip Wołodkowicz. Zwołanie synodu planowane na 1764 r. nie doszło ponownie do skutku wobec śmierci króla Augusta III²⁰. Starania ponowiono w 1765 r. w uzgodnieniu ze Stolicą Apostolską. Synod wyznaczony na 26 sierpnia 1765 r. w Brześciu ostatecznie nie został zwołany wobec oporu króla Stanisława Augusta, ulegającego wpływom przeciwników synodu²¹. Obawiając się dalszych działań ze strony carycy Katarzyny II i prawosławnych, metropolita Wołodkowicz zwołał w 1767 r. zjazd biskupów unickich do Sokala w eparchii chełmskiej (część obrad odbywała się w monasterze unickim w Krystynopolu). W jego trakcie podjęto dyskusję nad zawiązaną w 1767 r. konfederacją radomską oraz żądaniami prawosławnych w Rzeczypospolitej. Nie ustalono jednak praktycznych środków działania i przeciwstawienia się polityce rosyjskiej.

Brak pozytywnego odniesienia się do postulatów Kościoła unickiego w pierwszych latach rządów Stanisława Augusta przyczynił się do niezbyt wielkiego wsparcia przez episkopat i duchowieństwo tego Kościoła konfederacji barskiej, która została zawiązana w 1768 r. w imię obrony praw Rzeczypospolitej, w tym wyznania katolickiego obydwu obrządków. Dodatkowo sytuację skomplikowało nałożenie się konfliktów politycznych i religijnych na podziały społeczne. Najbardziej dramatyczne skutki przyniosło to na Ukrainie w postaci powstania prawo-

¹⁸ W rzeczywistości chodziło o akcję tworzenia nowych parafii unickich, którą Potocki podjął w swoich dobrach humańskich na Ukrainie. Doprowadziła ona do zorganizowania około 100 parafii, które zdaniem metropolity Wołodkowicza były słabo uposażone. Spowodowało to dłuższy spór o ich zatwierdzenie, który był prowadzony z udziałem Stolicy Apostolskiej. Jako wysłannik nuncjusza apostolskiego Viscontiego w połowie lat 60. XVIII w. przebywał na Ukrainie unicki biskup chełmski Maksymilian Ryłło, który miał za zadanie zbadać sytuację.

¹⁹ H. Schmitt, *Dzieje panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego*, t. 1, Lwów 1868, s. 22–23.

²⁰ A. Gil, I. Skoczylas, *Kościół wschodnie...*, s. 383; *Epistolae Feliciani Philippi Wołodkowycza, Metropolitae Kiowiensis Catholici 1762–1778*, ed. A.G. Welykyj, Romae 1967, s. 93.

²¹ Na temat przygotowań do synodu zob. M. Stasiak, *Dyscyplina synodalna Kościoła unickiego w projektach dekretów na synod brzeski z 1765 r.*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 24(1977), z. 5; S. Wiwarczuk, *De synodo provinciali Berestensi anno 1765 non celebrata*, Romae 1963, „Analecta OSBM”, ser. 2, vol. 17.

sławnych chłopów, tzw. Koliszczyny, która doprowadziła do wymordowania setek tysięcy osób, w tym przedstawicieli polskiej szlachty, Żydów oraz unitów²².

Unicka eparchia przemyska, stanowiąca najdalej na zachód wysuniętą część metropolii kijowskiej, w chwili objęcia tronu w Rzeczypospolitej przez Stanisława Augusta zarządzana była przez biskupa Atanazego Szeptyckiego. Władza ten, pochodzący ze starego ruskiego rodu zakorzenionego w ziemi przemyskiej, został biskupem eparchii przemyskiej w 1762 r.²³ Jego nominację podpisał 8 maja 1762 r. król August III z dynastii Wettynów, po uprzednim poparciu dla kandydata ze strony metropolity unickiego Felicjana Filipa Wołodkowicza. Dokument został przygotowany przez Jana Ponińskiego, sekretarza królewskiego i metrykanta koronnego, o czym informuje wzmianka pod tekstem nominacji.

W 1764 r. biskup Atanazy został wezwany przez metropolitę i biskupa lwowskiego Lwa Szeptyckiego do przyjazdu do Warszawy, gdzie uczestniczył w sejmie koronacyjnym Stanisława Augusta. Według opisu tej wizyty przekazanego przez Antoniego Dobriańskiego biskupi ruscy zajmowali tam miejsca po biskupach łacińskich, a Atanazy Szeptycki siedł bezpośrednio za biskupami łacińskimi²⁴. Kolejna informacja wymienionego autora o udziale Szeptyckiego 15 sierpnia 1765 r. w synodzie obradującym w Brześciu nie jest zgodna ze stanem faktycznym, synod ten nie doszedł bowiem do skutku²⁵.

Okazją do ponownego nawiązania bezpośrednich relacji między biskupem przemyskim a królem była omawiana wcześniej komplikująca się sytuacji polityczna i naciski ze strony dworu rosyjskiego oraz prawosławnych na uregulowanie ich statusu w Rzeczypospolitej. 20 lipca 1765 r. prawosławny biskup białoruski Jerzy Konisski wygłosił w obecności monarchy na posiedzeniu senatu mowę w obronie Cerkwi prawosławnej. Zwracał w niej uwagę, że zgodnie z traktatem Grzymułtowskiego podpisanym w 1686 r. w Rzeczypospolitej powinny być cztery biskupstwa prawosławne, a zostało tylko jedno. Równocześnie Konisski przedłożył królowi memoriał z opisami nadużyć, których miało dopuszczać się wobec prawosławnych duchowieństwo łacińskie oraz unickie. Wśród zarzutów wymieniano zmuszanie prawosławnych do przechodzenia na obrządek unicki, „kradzież dusz” (prawosławnych dzieci) oraz używanie wobec wyznawców prawosławia obraźliwych określeń. W nawiązaniu do tych oskarżeń

²² W. Serczyk, *Koliszczyzna*, Kraków 1968. Por. *Opis autentyczny rzezi Humaniskiej przez córkę gubernatora Humania z Mładanowiczów zamężną Krebsową. Z manuskryptów F. Działyńskiego przedrukowany*, Poznań 1840.

²³ Archiwum Państwowe w Przemyśle (dalej: APP), Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyśle (dalej: ABGK) – dyplomy, sygn. 240, August III król polski mianuje biskupem przemyskim po śmierci Onufrego Szumlańskiego, Atanazego Szeptyckiego, Warszawa, 8 V 1762. Uwaga: w inwentarzu figuruje błędna data wystawienia dokumentu: 8.07.1762 r.

²⁴ А. Добрянський, *Історія єпископів трьох соєдинених єпархій перемишльської, самборської і саночкої оть найдавнішихъ временъ до 1794 г.*, ч. 3, Львів 1893, s. 41.

²⁵ Tamże.

unicki arcybiskup połocki Jazon Smogorzewski wysłał do Rzymu alarmujący list z prośbą o interwencję papieską. Działania podjęte przez Stolicę Apostolską na rzecz odwołania biskupa Konisskiego nie przyniosły rezultatów. Na polecenie carycy Katarzyny II akcję propagandową podjęto w krajach europejskich, w których katolicy stanowili mniejszość mieszkańców. Mowę sejmową Konisskiego przetłumaczono na języki zachodnioeuropejskie i rozesłano w celu pozyskania poparcia obcych dworów. Z kolei memoriał o prześladowaniu Kościoła prawosławnego dano do zaopiniowania duchowieństwu unickiemu, a jednocześnie król wzywał do zgodnego współżycia z wyznawcami prawosławia. Pod wpływem wystąpienia Konisskiego kanclerz Andrzej Zamoyski, a później sam król zwrócili się do biskupa przemyskiego Szeptyckiego o przestrzeganie zasad poprawnego współżycia z prawosławnymi. Biskup wyjaśniał w odpowiedzi wysłanej w marcu 1766 r., że w jego eparchii od dawna nie ma już wiernych Kościoła prawosławnego, i odpierał niesłuszne, w jego ocenie, zarzuty ze strony monarchy. Oficjalną odpowiedź episkopatu unickiego na zarzuty zawarte w memoriale Konisskiego przygotował biskup brzeski i koadiutor włodzimierski Antoni Młodowski. Została ona przekazana do rąk króla 5 maja 1766 r. Władcyka odpierał w niej oskarżenia strony prawosławnej jako zupełnie bezzasadne.

Stanowisko biskupa przemyskiego, jak i innych hierarchów unickich w sprawie relacji z prawosławnymi nie wpłynęło na postępowanie władz rosyjskich, którym uległ król Stanisław August. Na sejmie 1766 r. caryca Katarzyna II ponownie zażądała równouprawnienia prawosławnych i protestantów, mając za sobą poparcie innych państw europejskich, tj. Anglii, Danii, Prus i Szwecji²⁶. Protestanci, zwani „dysydentami”, wysunęli na sejmie żądania przywrócenia im dawnych praw, począwszy od przyznanych w pokoju oliwskim z 1660 r.²⁷ Prawosławni, czyli dyzunicy, odwoływali się do postanowień wspomnianego powyżej traktatu Grzymułtowskiego. Zgromadzona na obradach szlachta – przy poparciu nuncjusza papieskiego Viscontiego oraz biskupów katolickich – żądania te odrzuciła. Doprowadziło to do zawiązania dwóch konfederacji różnowierczych pod protekcją Katarzyny II: w Toruniu – protestanckiej²⁸ oraz w Słucku – prawosławnej²⁹. Ponownie zwołany sejm pod naciskiem rosyjskiego ambasadora Nikołaja Repnina przyjął postulaty innowierców, którzy zostali dopuszczeni do zasiadania w parlamencie oraz sprawowania wszystkich urzędów. Zniesiono

²⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Branickich z Sucheja, sygn. 233/281, s. 426–431.

²⁷ Tamże, Odpowiedzi na Pretensye i Supplikę Ichm[ości]ów Dyssydentów y Dyzunitów pod czas Seymu Walnego roku 1766, s. 143–148.

²⁸ Tamże, Manifest Dyssydentów z Wielkiej y Małej Polskiej oraz Prus Polskich zgromadzonych uczyniony w Toruniu dnia 29 marca roku 1767, s. 390–395.

²⁹ Tamże, Konfederacya Rycerstwa y Obywatelów Wielkiego Xięstwa Lit. tak Religij Staro-Ruskiej Greekiej, jako też Obojga Wyznania Ewangelickiego, zaczęta w Słucku Marca 20, 1767 Roku, s. 396–409.

obowiązujące wcześniej ograniczenia dotyczące rozbudowy świątyń i wznoszenia nowych oraz publicznego odprawiania nabożeństw. Prawosławni i protestanci zostali wyjęci spod kompetencji sądów kościelnych oraz uwolnieni od opłat na rzecz duchowieństwa katolickiego, zezwolono im na organizowanie własnej administracji kościelnej i zakładanie własnych szkół. Zabroniono też używania wobec nich określeń typu: „schizmatycy”, „dyzuni”, „kacerze”, zaś szkody wyrządzone po 1717 r. miały zostać im wynagrodzone³⁰.

Wywalczone w ten sposób prawa nie weszły w życie ze względu na zawiązanie konfederacji barskiej i rozpoczęcie wojny z Rosją w granicach Rzeczypospolitej³¹. Jak już wspomniano, społeczność unicka w zdecydowanej większości nie wsparła działań konfederackich, uważając ruch barski za powstanie szlachty polskiej, obce Rusinom społecznie i narodowościowo. Poparcia finansowego i wojskowego udzielili konfederatom niektórzy z hierarchów unickich³². Wśród zdecydowanych stronników ruchu nie znalazł się natomiast biskup przemyski Atanazy Szeptycki, choć teren jego eparchii stał się obszarem działań wojsk konfederackich oraz zawiązania konfederacji ziemi przemyskiej „na ocalenie wiary świętej rzymskiej katolickiej z grecką uniacką prawowierną złączoną”³³. Hierarcha odrzucał natomiast oskarżenia o podburzanie ludności unickiej przeciwko konfederatom, jak też deklarował wierność Rzeczypospolitej i jedności z Kościołem rzymskim³⁴.

Zmiany ważne dla Kościoła Wschodniego, w tym unickiego, próbowano przeprowadzić na Sejmie Czteroletnim, obradującym w latach 1788–1792. Jednym z najważniejszych postanowień było cofnięcie uchwały o popowiczach w ostatnim roku obrad sejmowych i ponowne przyznanie wolności synom kapłanów ruskich. Podjęto też próbę reorganizacji terytorialnej diecezji unickich wobec przejścia części ich terytorium pod władzę Austrii i Rosji po I rozbiorze w 1772 r. Dotyczyło to diecezji połockiej i lwowskiej. Deputacja sejmowa proponowała włączenie pozostałych obszarów tych diecezji do istniejących eparchii polskich lub – w przypadku części diecezji połockiej – ustanowienie

³⁰ S. Litak, *Od reformacji do oświecenia...*, s. 137–138.

³¹ Do zasiadania w senacie dopuszczono jedynie metropolitę unickiego, dając mu ostatnie miejsce po hierarchach łacińskich. Prawa tego nie przyznano nigdy pozostałym biskupom Kościoła unickiego ani też lwowskiemu arcybiskupowi ormiańskiemu. Zob. S. Litak, *Od reformacji do oświecenia...*, s. 158.

³² Chodzi o metropolitę kijowskiego Felicjana Filipa Wołodkowicza oraz unickiego biskupa chełmskiego Maksymiliana Ryłę. Zob. A. Krochmal, *Kościół unicki w Rzeczypospolitej a konfederacja barska (1768–1772)*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, 19(2012), s. 165–171.

³³ APP, Akta miasta Przemyśla, sygn. 1284, [Akt przystąpienia szlachty ziemi przemyskiej do Konfederacji barskiej, 1768], s. 1–2.

³⁴ Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie, zesp. 408, Greckokatolicki Ordynariat Metropolitalny we Lwowie, op. 1, sygn. 1109, s. 92–100; *Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum t. z. Bernardyńskiego we Lwowie*, t. 23, Lwów 1928, s. 435–437.

odrębnego biskupstwa mińskiego. Plany te nie miały już większego znaczenia wobec groźby upadku Rzeczypospolitej, która dopełniła się w dwóch kolejnych rozbiorach. Po 1795 r. los Kościoła unickiego, który znalazł się pod władzą Rosji, został przesądzony. Zlikwidowano go w kilku etapach od 1796 do 1875 r.³⁵ Jedynym terytorium, na którym unicy zachowali w okresie porozbiorowym swoje struktury organizacyjne i warunki do dalszej działalności, był zabór austriacki. Unicka metropolia halicko-lwowska przetrwała okres zaborów i stała się ośrodkiem odrodzenia Kościoła greckokatolickiego w XX w.

* * *

Pochodząca z 1766 r. korespondencja króla Stanisława Augusta z biskupem Atanazym Szeptyckim zachowała się w zasobie historycznego archiwum byłej eparchii przemyskiej. Ten największy obecnie zbiór źródeł do dziejów Kościoła wschodniego w Rzeczypospolitej jest przechowywany w Archiwum Państwowym w Przemyśle w zespole akt nr 142 pod nazwą: Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyśle. Obejmuje on materiały archiwalne pozostałe po działalności najpierw prawosławnej, a następnie unickiej eparchii przemyskiej z okresu od końca XIII w. do likwidacji biskupstwa w 1946 r. Korespondencja monarchy z władką Atanazym stanowi część tzw. akcesji³⁶, tj. materiałów wyłączonych w czasie porządkowania dokumentacji biskupstwa przemyskiego w latach 60. i 70. XX w.³⁷ Jest ona interesującym przyczynkiem do bezpośrednich relacji króla z biskupem, jak też odzwierciedla skomplikowaną sytuację Kościoła unickiego w odniesieniu do wspieranego politycznie przez sąsiednią Rosję prawosławia w XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej.

Podstawą edycji publikowanego tu listu króla Stanisława Augusta do biskupa przemyskiego Atanazego Szeptyckiego oraz odpowiedzi władki na to pismo są oryginalne egzemplarze obu dokumentów przechowywane w wymienionym archiwum przemyskim.

Obydwa listy przygotowano do edycji zgodnie z zasadami podanymi w *Instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od połowy XVI do połowy XIX wieku*, opracowanej przez Kazimierza Lepszego (Wrocław 1953).

³⁵ Do likwidacji parafii unickich na terenach zaboru rosyjskiego przystąpiono już w latach 90. XVIII w. Drugim etapem była kasata Kościoła unickiego w 1839 r., ostatnią zlikwidowaną diecezją unicką na terenach zaboru rosyjskiego, obejmującą obszar byłego Królestwa Polskiego, była eparchia chełmska, skasowana przez władze rosyjskie w 1875 r.

³⁶ APP, ABGK – akcesja, sygn. 26, Dokument Stanisława Augusta dla Biskupa Atanazego Szeptyckiego oraz respons biskupa, 1766 r.

³⁷ Szczegółowo na ten temat zob. A. Krochmal, *Archiwum historyczne eparchii przemyskiej*, Warszawa–Przemyśl 2016, s. 297–305, 376–381.

Tekst źródłowy

1.

Warszawa, 19 II 1766 r.

List króla Stanisława Augusta do unickiego biskupa przemyskiego Atanazego Szeptyckiego w sprawie zachowania poprawnych relacji między unitami a prawosławnymi w eparchii przemyskiej

Oryg.: *Archiwum Państwowe w Przemyślu, Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu – akcesja, sygn. 26, s. 3–4, j. polski, 2 karty w teczce z aktami luźnymi.*

[s. 3]

Stanisław August z Bożej Łaski Król Polski, Wielki Książę Litewski, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Żmudzki, Kijowski, Wołyński, Podolski, Inflancki, Smoleński, Siewierski i Czerniechowski

Wielebny w Bogu, uprzejmie nam miły. Za najmocniejszy filar przyjemnego Bogu i ludziom panowania w każdym narodzie znając sprawiedliwość dla każdego bez różnicy osób, kondycji i religii nie moglibyśmy z ukontentowaniem słyszeć skarg i żalów przed Majestat nasz zanesionych ze strony dyzunitów w Królestwie naszym osiadłych i znajdujących się naprzeciwko unitom duchownego i świeckiego stanu, którzy ich rozmaitymi sposobami prześladować, nad opis traktatów między państwem polskim a rosyjskim za złych do przyjęcia unii przymuszać. Cerkwie od nich dotąd spokojnie dzierżone gwałtownie imże odbierać albo potrzebujących poprawy lub na miejsce upadających nowych postawienia zakazywać i bronić nie przestają. Dlatego zleciliśmy WW kanclerzom Obojga Narodów donieść wszystkim wielobnym biskupom uprzejmości waszej żądanie nasze, żeby do nas jednego z między siebie przysłali dla wynalezienia skutecznych środków i jakim najprzyzwoitszym sposobem ku ichże uśmierzeniu a wraz i opatrzeniu, żeby się na przyszły czas nic podobnego w Królestwie naszym nie trafiało. Dlatego sądy relacyjne zaraz po kurlandzkich w przyszłym kwietniu złożyć umyśliliśmy, żeby sprawy do nich z przepisu prawa należące tamże roztrząsnąć i osądzić. Roztropności zaś jego zalecamy, żebyś pokój i zgodę między obywatelami sprawując w domu starał się ile możliwości dobrymi i zgodnymi sposobami pomiarkować, uspokoić i okazje wszelkie [s. 4] do powtórzenia skarg takowych i przychodzenia przed sąd odwracać. Uczynisz to Uprzejmość Wasza i dla dobrego przykładu i że prześladowania bliźnich swoich i bez prawnych z nimi postępku nie dozwolisz i nie ścierpisz, i dla łaski naszej królewskiej tymczasem niech ma Bóg Uprzejmość Waszą w swojej świętej opiece.

Dan w Warszawie, dnia XIX miesiąca lutego roku Pańskiego MDCCLXVI, panowania naszego drugiego roku.

Stanisław August Król

2.

26 III 1766 r.

List unickiego biskupa przemyskiego Atanazego Szeptyckiego do króla Stanisława Augusta w sprawie skarg prawosławnych na ich nierównoprawne traktowanie w eparchii przemyskiej

Oryg.: *Archiwum Państwowe w Przemyśle, Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyśle – akcesja, sygn. 26, s. 1–2, j. polski, 2 karty w teczce z aktami luźnymi.*

[s. 1]

Respons na list najjaśniejszego Stanisława Augusta [d]ie 26 martii 1766 a[nn]o.

Doznaje Ojczyzna pod Twoim, najjaśniejszy królu Panie mój M[i]ł[ości]wy słodkim panowaniem najpożądanej szczęśliwości, kiedy bez różnicy osób, kondycji i religii każdy w krzywdach swoich uciekający się do świątynicy tronu znajdzie sprawiedliwość, w tej i ja ufności zostaję, że skargi nieunitów przed majestat tronu zanesione z istotą prawdy nie zgadzające się odbiorą naganę i zawstydzenie. Nie mogłem najjaśniejszy Panie z ludem i duchowieństwem pastwie mojej powierzonym przez żaden sposób być przykrym dyzunitom, kiedy z osobliwszej Opatrzności Boskiej daleki nawet od ich sąsiedztwa całą diecezją złączone z Kościołem katolickim odebrałem w rządy duchownej jurysdykcji. Tym bardziej żale nieunitów zdają się być niegodne politowania, kiedy uciekając się niby pod ochronę prawa Korony polskiej sobie pozwolonego, na zniesienie praw unitów wiernych królowi i ojczyźnie obywatelów są natężone; wszakże najjaśniejsi antecessorowie³⁸ W[aszej] K[rólewskiej] M[i]ł[ości]ci Pana mojego M[i]ł[ości]wego wraz ze stanami Rzeczyp[ospo]l[i]tej przez Konstytucją Roku 1642³⁹ warowali, żeby biskupstwo przemyskie z monasterem Św. Spasa i z dobrami do niego należącymi *perpetuis temporibus*⁴⁰ przy unitach zostawało, Sylwestrowi Hulewiczowi dyzunitowi [s. 2] w jednym tylko monasterze Ławrowie było pozwolone przytulenie do zejścia wieku, po którego rozłączeniu się ze światem Ławrów i Smolnica monasterzy dobrowolnie złączyły się do jedności

³⁸ poprzednicy

³⁹ Biskup Szeptycki podaje błędną datę. Chodzi o uchwałę z 1641 r., mocą której zdjęto karę infamii z biskupa Hulewicza i pozwolono mu zachować monaster Ławrów i Smolnicę, unitom zaś pozostawiono biskupstwo przemyskie z monasterem św. Spasa. Po śmierci Hulewicza wymienione monasterzy miały nadal pozostawać w rękach prawosławnych. *Volumina Legum*, t. IV, *Prawa, konstytucje y przywileje Królestwa Polskiego, Wielkiego Xięstwa Litewskiego y wszystkich prowincyi należących na walnych seymiech koronnych od sejmu wiślickiego roku pańskiego 1347 aż do ostatniego seymu uchwalone*, Petersburg 1859, s. 8, Restytucya Uroczono Sylwestra Hulewicza.

⁴⁰ wiecznymi czasami

Kościół Boży, aż mogli unici diecezji przemyskiej wziąć gwałtownie od dyzunitów? Kiedy ani schizmatycy, ani cerkwie schizmatyckie od wieku między nimi nie znajdowały się. Te są dowody najjaśniejszy królu Panie mój M[i]ł[ości]wy mojej niewinności, którą nie obrażeniem praw, ale najpowinnością uszanowaniem i najciszejszym tychże dopełnieniem justyfikuję. Błagam gorącymi modły majestat Najwyższego, abyś Wasza Królewska M[i]łość długoletnie tego królestwa piastując berło, w nierozdzielny z Ojczyzną uszczęśliwieniu nam miłościwie panował i w nieskazitelnej wierności zostając najjaśniejszego majestatu W[aszej] K[rólewskiej] M[i]łości Pana mojego M[i]ł[ości]wego wiernym poddanym.

A[tanazy] Szeptycki
b[iskup] p[rzemyski] s[anocki]
s[amborski] m[anu] p[ropria]

Bibliografia

Źródła

- Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Branickich z Sucheja, sygn. 233/281.
Archiwum Państwowe w Przemyśle (APP),
Akta miasta Przemyśla, sygn. 1284.
Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyśle (ABGK) – dyplomy, sygn. 240; akcesja, sygn. 26.
Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie, zesp. 408, Greckokatolicki Ordynariat Metropolitalny we Lwowie, op. 1, sygn. 1109.

- Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum t. z. Bernardyńskiego we Lwowie*, t. 23, Lwów 1928.
Epistolae Feliciani Philippi Wolodkowycz, Metropolitae Kioviensis Catholici 1762–1778, ed. A.G. Welykyj, Romae 1967.
Harasiewicz M., *Annales Ecclesiae Ruthenae, gratiam et communionem cum s. Sede Roma habentis ritumque Graeco-Slavium observantis cum singulari respectu ad dioeceses ruthenas Leopoliensem, Premisliensem et Chelmemensem*, Leopoli 1862.
Opis autentyczny rzezi Humańskiej przez córkę gubernatora Humania z Mładanowiczów zamężną Krebsową. Z manuskryptów F. Działyńskiego przedrukowany, Poznań 1840.
Synod Prowincjalny Ruski w Mieście Zamoysciu Roku 1720. Odprawiony a w R. 1724 [...] Łacińskim Językiem w Rzymie z Druku wydany [...], Wilno 1785.
Volumina Legum, t. IV, *Prawa, konstytucje y przywileje Królestwa Polskiego, Wielkiego Xięstwa Litewskiego y wszystkich prowincyi należących na walnych seymiech koronnych od sejmu wiślickiego roku pańskiego 1347 aż do ostatniego seymu uchwalone*, Petersburg 1859.

Opracowania

- Andrusiak M., *Józef Szumlański, pierwszy unicki biskup lwowski (1667–1708)*, Lwów 1934.
Bilanycz J., *Synodus Zamostiana an. 1720: eius celebratio, approbatio et monumentum*, „Analecta OSBM”, sec. 1, vol. 11, Romae 1960, 77–83.
Butterwick R., *Polska rewolucja w Kościele katolickim 1788–1792*, Kraków 2012.

- Ciołka D., *Latynizacja Kościoła unickiego w Rzeczypospolitej po synodzie zamojskim*, Białystok 2014.
- Ciołka D., *Synod zamojski z 1720 r. i jego postanowienia*, „Elpis”, 2(2006), s. 9–39.
- Deruga A., *Piotr Wielki a unicy i unia kościelna 1700–1711*, Wilno 1936.
- Gil A., Skoczylas I., *Kościół wschodnie w państwie polsko-litewskim w procesie przemian i adaptacji: metropolia kijowska w latach 1458–1795*, Lublin–Lwów 2014.
- Kania J., *Unickie seminarium diecezjalne w Chełmie w latach 1759–1833*, Lublin 1993.
- Kołbuk W., *Kościół wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku*, Lublin 2008.
- Krochmal A., *Kościół unicki w Rzeczypospolitej a konfederacja barska (1768–1772)*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, 19(2012), s. 157–176.
- Krochmal A., *Archiwum historyczne eparchii przemyskiej*, Warszawa–Przemyśl 2016.
- Krochmal J., *Duchowieństwo unickie eparchii przemysko-samborskiej w latach 1596–1609*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, 20(2013), s. 135–167.
- Krochmal J., *Unia kościelna w eparchii przemyskiej w latach 1596–1679*, „Premisla Christiana”, 7(1997), s. 75–102.
- Kukło C., *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa 2009.
- Kumor B., *Historia Kościoła*, cz. 6: *Czasy nowożytne. Kościół w okresie absolutyzmu i oświecenia*, Lublin 1985.
- Likowski E., *Dzieje Kościoła unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku uważane głównie ze względu na przyczyny jego upadku*, wyd. 2, Warszawa 1906.
- Litak S., *Od reformacji do oświecenia. Kościół katolicki w Polsce nowożytnej*, Lublin 1994.
- Lorens B., *Bazylianie w prowincji koronnej w latach 1743–1780*, Rzeszów 2014.
- Mironowicz A., *Kościół prawosławny w dziejach dawnej Rzeczypospolitej*, Białystok 2001.
- Nabywaniec S., *Diecezja przemyska obrządku wschodniego w okresie sporów prawosławno-unickich*, w: *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 3: *Studia z dziejów greckokatolickiej diecezji przemyskiej*, red. S. Stępień, Przemyśl 1996, s. 39–50.
- Nabywaniec S., *Unicka archidiecezja kijowska w okresie rządów arcybiskupa metropolity Felicjana Filipa Wołodkowicza 1772–1778*, Rzeszów 1998.
- Pelesz J., *Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*, t. 1, Wien 1878, t. 2, Wien 1880.
- Piowar E., *Pierwszy synod unicki eparchii przemyskiej (1693)*, w: *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 1: *Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu etnicznym*, red. S. Stępień, Przemyśl 1990, s. 157–166.
- Piowar E., *Prawosławna diecezja przemyska w XVII wieku*, „Rocznik Historyczno-Archiwalny”, 5(1988), s. 49–63.
- Schmitt H., *Dzieje panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego*, t. 1, Lwów 1868.
- Serczyk W., *Koliszczyzna*, Kraków 1968.
- Stasiak M., *Dyscyplina synodalna Kościoła unickiego w projektach dekretów na synod brzeski z 1765 r.*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 24(1977), z. 5.
- Stasiak M., *Wpływy łacińskie w statutach prowincjalnego synodu Zamojskiego (1720)*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 22(1975), z. 5.
- Szady B., *Geografia struktur religijnych i wyznaniowych w Koronie w II połowie XVIII wieku*, Lublin 2010.
- Śliwa T., *Kościół greckokatolicki w Rzeczypospolitej (1764–1795)*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. 1, cz. 1: 1764–1918, Poznań–Warszawa 1979.
- Wereda D., *Bazylianie w unickiej diecezji brzeskiej w XVIII wieku*, „Szkice Podlaskie”, 8(2000), s. 213–233.
- Wiawarczuk S., *De synodo provinciali Berestensi anno 1765 non celebrata*, Romae 1963, „Analecta OSBM”, ser. 2, vol. 17.

- Добрянській А., *Исторія єпископів трьох соединених єпархій перемишльської, самборської и саноцької з найдавніших часів до 1794 г.*, ч. 3, Львів 1893.
- Скочиляс І., *Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст. Організаційна структура та правовий статус*, Львів 2010.
- Стецик Ю., *Василіанські монастирі перемишльської єпархії (кінець XVII–XVIII ст.)*. Монографія, Дрогобич 2014.
- Стецик Ю., *Василіанські чернецтво перемишльської єпархії – друга половина XVIII ст. Словник біограм*, Дрогобич 2015.
- Федорів Ю., *Замойський Синод 1720 р.*, Рим 1972.
- Хрустчевич Г., *История Замойского собора (1720 года)*, Вильно 1880.

CORRESPONDENCE OF THE UNIATE BISHOP OF PRZEMYŚL ATHANASIOS SZEPTYCKI WITH KING STANISŁAW AUGUST. A CONTRIBUTION TO THE UNIATE-ORTHODOX RELATIONS IN THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY

Summary

The Uniate church in the Polish-Lithuanian Commonwealth was established in 1596. It strengthened its position in the eighteenth century. Its organizational structure was ordered at the provincial synod in Zamość in 1720. The faithful of the Uniate Church numbered over 4.5 million people, which constituted about 40% of the population in the Commonwealth. In the Orthodox Church in the 18th century, only one Mogilev bishopric, also called Belarusian, remained. It included about 400 parishes and 400,000 faithful. During the reign of Stanisław August (1764–1795), the Orthodox Church in the Polish-Lithuanian Commonwealth received strong political support from the empress Catherine II. Under the pretext of the defense of the Orthodox Church, the Russian ruler interfered with the internal affairs of the Polish-Lithuanian

Commonwealth. The Orthodox, in an alliance with the Protestants, demanded that the Polish king restore their former rights and guarantee equality. The Uniate-Orthodox conflict was also growing, and both sides accused each other of persecution. Under pressure from the Russian and Orthodox authorities, the king addressed the bishops of the Uniate Church with an appeal for a friendly arrangement of the relationships between the two denominations. He also sent a letter, in 1766, to the Uniate Bishop of Przemyśl, Atanazy Szeptycki. Bishop Szeptycki explained in his reply that in his diocese there are no longer any Orthodox believers, so one cannot talk about persecution. The published correspondence of the king and the Przemyśl bishop survived in the possession of the State Archives in Przemyśl. The letters constitute an interesting contribution to the complicated situation of the Uniate Church in the eighteenth century and its relations with the Orthodox Church supported by Russia. There were attempts to clarify the situation of both Churches (Uniate and Orthodox) at the Four-Year Sejm, which was held in the years 1788–1792. These changes, however, took place too late. After the partition of the Polish state in the years 1772–1795, the fate of the Uniate Church, which came under Russian rule, was decided. It was liquidated in several stages from 1796 to 1875.